

Pleie- og omsorgstjenester

Antallet institusjonsbeboere har sunket svakt de siste årene, mens stadig flere mottar hjemmebaserte tjenester. Ettersom stadig flere plasser i aldershjem har blitt nedlagt, har den gjennomsnittlige pleietyngden per tjenestemottaker både i institusjon og i hjemmesykepleie økt.

Dag R. Abrahamsen

"Handlingsplanen for eldreomsorgen" tok til å gjelde fra 1998. I utgangspunktet skulle den vare i fire år, men er blitt forlenget til 2007. Dermed får kommuner som er forsinket med utbygging av institusjoner eller omsorgsboliger, anledning til å fullføre utbyggingen. Handlingsplanen har forsterket en allerede begynnende tendens til at tjenestene mottas i eget hjem eller omsorgsbolig framfor på institusjon. Det er spesielt aldershjemmene som har blitt færre; antall plasser i aldershjem har blitt mer enn halvert siden 1997. Samtidig har tallet på mottakere av hjemmesykepleie steget med over 40 prosent. Både for institusjoner og hjemmetjenester har det altså i perioden skjedd en kraftig forskyvning i retning av de mer helserettede tjenestene.

Dersom en ser på antall mottakere av pleie- og omsorgstjenester totalt, det vil si summen av beboere på institusjon og mottakere av hjemmetjenester, er økningen kun på 5 prosent i perioden. Dette er sammenfallende med økningen i folketallet. Aldersmessig er det imidlertid store strukturelle endringer på flere felter. Mens tallet på innbyggere under 67 år har steget med 5 prosent fra 1997 til 2003, har samme gruppe hatt en økning på 15 prosent i institusjon. Blant den yngste gruppen av hjemmetjenestemottakere har det vært en økning på nærmere 40 prosent i samme periode.

I gruppen mellom 67 og 79 år har både beboere på institusjon og mottakere av hjemmetjenester gått ned med rundt 15 prosent. Dette henger til en viss grad sammen med en reduksjon på 10 prosent i befolkningen som faller i denne aldersgruppen. Samtidig kan bedret helse ha redusert behovet for pleie- og omsorgstjenester. I den eldste aldersgruppen, det vil si de som er 80 år og eldre, har det vært en økning i folketallet på 13 prosent siden 1997. Likevel har tallet på beboere i institusjon holdt seg stabilt. For mottakere av hjemmetjenester har det derimot vært en økning som tilsvarende befolkningsveksten i denne gruppen.

På slutten av 1980-tallet var det nærmere 50 000 institusjonsplasser, mens tallet nå ser ut til å ha stabilisert seg på i overkant av 40 000 plasser. De aller fleste av disse plassene er sykehjemsplasser. Fra 1997 til 2003 har andelen sykehjemsplasser gått fra 77 til 90 prosent, mens andelen aldershjemsplasser har gått fra 20 til 9 prosent. Antall plasser i andre heldøgnsinstitusjoner etter sosialtjenesteloven (utenom barneboliger og avlastningsinstitusjoner) er nå på noen få hundre.

Nedbyggingen av aldershjemmene har også bidratt til at andelen ensengsrom i institusjonene i samme periode har økt fra 83 til 91 prosent.

Dag R. Abrahamsen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (dra@ssb.no).

Økende pleietyngde

Som et resultat av at institusjonene i større grad har blitt forbeholdt de sykeste, har den gjennomsnittlige pleietyngden per tjenestemottaker økt både for institusjoner og for hjemmesykepleien. Dette gjenspeiles i ressursinnsatsen per bruker:

Det har vært en klar økning i personellinnsatsen målt i forhold til antall brukere, særlig i første del av 1990-tallet. Økningen i årsverk per bruker ser nå ut til å flate ut. Fra og med 2002 er årsverksstatistikken basert på Rikstrygdeverkets Arbeidstakerregister. Her inkluderes alle avtalte årsverk, også for vikarer. I 2003 ble det registrert 114 000 årsverk innen pleie- og omsorgstjenestene. Dette tilsvarer 0,56 årsverk per tjenestemottaker og 189 årsverk per 1 000 innbyggere over 67 år.

Pleie- og omsorgstjenestene er den største utgiftsposten i de fleste kommuner. På landsbasis utgjør denne sektoren 1/3 av totale kommunale netto driftsutgifter. Siden øremerkede midler ble fjernet i 2002, har kommunenes egne utgifter til pleie og omsorg i mange tilfelle steget, idet de fleste tjenester som tilbys er lovpålagte.

Tilpassede hjemmeløsninger

Tidligere satset en på institusjoner for en større andel pleietrengende, der de med middels pleiebehov hadde plass på aldershjem. Fra 1990-tallet har det skjedd en omfattende nedbygging av aldershjemmene, kombinert med en mindre økning i antall sykehjemsplasser. Aldershjemmene har blitt erstattet av omsorgsboliger, eller et tilbud om å bo hjemme så lenge som mulig med omfattende – gjerne heldøgns – hjemmetjenester og bedre tekniske hjelpemidler. Mens det var nærmere 11 000 plasser i aldershjem i 1994, er dette tallet redusert til under 4 000 plasser i 2003.

Dette er en utvikling som er ønsket fra statlig hold, forutsatt at den enkelte pleietrengende får et tilstrekkelig tilbud som hjemmeboende. Det er nå rundt 50 000 kommunale boliger til pleie- og omsorgsformål. Av disse er i overkant av 40 prosent tilrettelagte omsorgsboliger med oppstartingsstilskudd fra Husbanken. Denne utviklingen har skjedd samtidig med en sterk økning i antall mottakere av hjemmesykepleie, fra rundt 75 000 i begynnelsen av 1990-årene til drøyt 100 000 i 2003.

Flere mottakere av hjemmesykepleie, færre mottakere av praktisk bistand

Hjemmetjenester inkluderer både hjemmesykepleie og praktisk bistand. Praktisk bistand kan være ulike former for hjemmehjelp eller tiltak - som for eksempel brukerstyrt personlig assistent. Antall brukere er i ferd med å flate ut, og hadde sågar en liten reduksjon fra 2002 til 2003, til i overkant av 160 000. Mens antall mottakere av hjemmesykepleie har økt, har det vært en reduksjon i antallet som kun mottar praktisk bistand. Dette kan særlig dreie seg om ikke-lovpålagte tjenester. Mens hjemmesykepleie og den mest nødvendige praktiske bistand er gratis for mottaker, tar kommunene seg stadig bedre betalt for praktisk bistand som rengjøring, matombringning og trygghetsalarm. Utviklingen kan skyldes at handlingsplanen nærmer seg sin avslutning, og at øremerkingen av tilskudd til pleie og omsorg ble avvirket i 2002.¹

Endringer i aldersfordelingen for hjemmetjenestemottakere

Det har vært endringer både i aldersfordelingen blant brukerne av hjemmetjenester og i andelen av befolkningen som mottar slike tjenester. Personer under 67 år utgjorde 17 prosent av hjemmetjenestebrukerne i 1992 og 27 prosent i 2003. Tilsvarende ble andelen brukere mellom 67 og 79 år redusert fra 36 prosent i 1992 til 25 prosent i 2003, mens andelen brukere over 80 år har holdt seg på i underkant av 50 prosent. Sett i forhold til befolkningen, har også andelen brukere økt blant de under 67 år. Mens 7 promille av befolkningen i denne aldersgruppen mottok hjemmetjenester i 1992, har det vært en økning i andelen til 11 promille i 2003. Økningen skyldes særlig HVPU-reformen, som overførte ansvaret for de psykisk utviklingshemmede fra fylkene til kommunene, og satsning på hjemmetjenester framfor institusjon. Dessuten har også Opptrappingsplanen for psykisk helse medvirket til at pleie- og omsorgssektoren er tilført betydelige midler (jmfør plantallene for perioden 1999-2006). Andelen har for øvrig holdt seg rundt 11 prosent for de mellom 67 og 79 år, og i underkant av 40 prosent for de aller eldste.

¹ For lite datagrunnlag på 2-3 år til å kunne antyde en utvikling.